

Јелена Гинић

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
jelena.ginic@fil.bg.ac.rs

УДК 378.4:811.161.1'342(497.11)
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2023.27.2.2>
оригинални научни рад
примљен 16. 8. 2023.
прихваћен за штампу 22. новембра 2023.

СТО ГОДИНА ФОНЕТИКЕ РУСКОГ ЈЕЗИКА У СРПСКОЈ УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ НАСТАВИ

У овом раду анализирали смо шест уџбеника фонетике руског језика који су настали у српској универзитетској средини: први уџбеник изашао је у Санкт Петербургу 1919. године, последњи је изашао у Београду, 2022. године. У раду смо указали на оно што је у сваком од уџбеника ново и оценили његов значај за дато време. Највећи значај несумњиво има уџбеник Радована Кошутића из 1919. године (Петроградска фонетика). Његов значај огroman је не само за српску, већ и за руску говорну средину. У овом обухватном уџбенику с минуциозним описом савременог руског изговора прве половине XX века Кошутић је, пре свега, осмислио модел презентације, описа и тумачења фонетске материје која се односи на савремени руски језик, оделивши синхронијски од дијахронијског описа. За основицу руског књижевног изговора Кошутић је, исправно, узео московски књижевни изговор. У свом уџбенику Кошутић наговештава појаву контрастивне анализе, описа разговорног стила, будућу варијантност норме (па и њен плурализам) кроз опис изговора млађе и старије генерације. Дело Радована Кошутића остаје капитално дело руске фонетике прве половине XX века. Сви потоњи уџбеници руске фонетике у српској средини су описни и конфронтациони, по угледу на Кошутићев и, иако ниједан од њих нема овакав значај, сваки од њих презентује српској универзитетској средини актуелно стање савремене фонетике, детаљно поредећи све са српским језиком. Наталија Радошевић у свом уџбенику веома успешно пореди упитне исказе у руском и српском језику, указујући одсуство помоћног глагола у руском језику као разлог за различито изражавање упитности (у руском без упитне речи, у српском с упитном речцом). Ђорђе Јазић на резултатима сопствених експерименталних истраживања пореди гласовне системе руског и српског, указујући на њихове разлике. Александар Терзић упознаје српску универзитетску русистику с теоријом интонационих конструкција Јелене Бризгунове поредећи кретање мелодијског тона у свим типовима исказа у руском и српском. У уџбенику Ј. Гинић термин ортоепија се представља према савременом стању у руској фонетици, а то је варијантност или плурализам могућег изговора ортоепема.

Кључне речи: универзитетска настава, фонетика, српска говорна средина, уџбеник, Радован Кошутић, Наталија Радошевић, Ђорђе Јазић, Александар Терзић, Јелена Гинић.

In this paper, we analyzed six textbooks in phonetics of the Russian language for the Serbian university: the first textbook was published in Saint Petersburg in 1919, the last one in Belgrade in 2022. In the paper, we pointed out what was new and pioneering in each of the textbooks and assessed its importance. The 1919 textbook by Radovan Košutić (Peters-

burg Phonetics) is undoubtedly the most important. Its importance is enormous not only for the Serbian, but also for the Russian speaking environment. In this comprehensive textbook with a detailed description of modern Russian pronunciation of the first half of the 20th century, Košutić, first of all, devised a model of presentation, description and interpretation of phonetic material related to the modern Russian language, separating synchronic from diachronic description. Košutić correctly took the Moscow literary pronunciation as the basis of Russian literary pronunciation. In his textbook, Košutić hints at the emergence of contrastive analysis, description of conversational style, the future variation of the norm (including its pluralism) through the description of the pronunciation of younger and older generations. Radovan Košutić's work remains a capital work of Russian phonetics of the first half of the 20th century. All the later textbooks in Russian phonetics in the Serbian environment are descriptive and confrontational, following the example of Košutić and, although none of them bear this importance, each of them presents the current state of modern phonetics to the Serbian university environment, comparing everything in detail with the Serbian language. In her textbook, Natalija Radošević very successfully compares interrogative statements in Russian and Serbian, pointing out the absence of an auxiliary verb in Russian as the reason for different expressions of interrogativity (in Russian without a question word, in Serbian with a question word). Based on the results of his own experimental research, Đorđe Jazić compares the sound systems of Russian and Serbian, pointing out their differences. Aleksandar Terzić introduces university Russian studies to Jelena Brizgunova's theory of intonation constructions, comparing the movement of melodic tone in all types of utterances in Russian and Serbian. And finally, in our textbook, we interpret the term *orthoepy* according to the modern state of Russian phonetics, which is the variant or pluralism of the possible pronunciation of orthoepemes.

Keywords: university teaching, phonetics, Serbian speaking environment, textbook, Radovan Košutić, Natalija Radošević, Đorđe Jazić, Aleksandar Terzić, Jelena Ginić.

Увод

Руски језик присутан је у српској универзитетској настави од 1877. године, када је основана Катедра за руски језик и књижевност на Великој школи (Живановић 2007: 21). Будући да се руски језик у Србији тад по први пут почео изучавати на универзитетском нивоу, ствара се потреба за уџбеницима из различитих језичких области. Предмет овог рада, како и сам његов наслов каже, биће фонетика руског језика која је у универзитетској настави у Србији присутна више од сто четрдесет година, односно универзитетски уџбеници фонетике руског језика који су настали у српској говорној средини и који су присутни у њој нешто више од стотину година. Рад се базира на шест уџбеника руске фонетике који су објављени у српској говорној средини од 1919. до 2022. године, и то: 1) *Граматика руског језика. I. Гласови. А. Општи део. (Књижевни изговор)* Радована Кошутевића из 1919. године; 2) *Руски књижевни језик* Наталије Радошевић из 1965. године; 3) *Основи фонетике руског језика* Ђорђа Јазића из 1966. године; 4) *Граматика руског је-*

зика *И. Гласови*. Радована Кошутећа (у ред. Радована Лалића) из 1969. године; 5) *Фонетика руског језика у поређењу са српским* Александра Терзића из 2003. године; и 6) *Фонетика руског језика* Јелене Гинић из 2022. године.

Задаци рада

Кроз сажето представљање структура наведених универзитетских уџбеника руске фонетике, валоризоваћемо сваки конкретан уџбеник у односу на: а) фонетске појаве и процесе представљене у конкретном уџбенику, доводећи их у везу с развојем фонетике као науке у том периоду; б) новине у оквиру презентације фонетских појава и процеса које доноси конкретан уџбеник у односу на претходне уџбенике и усклађеност ових новина с развојем фонетике као науке тог периода (које нисмо учили само ми, већ и многи други чије смо радове читали и њихова запажања унели у овај рад); в) тенденције развоја фонетских појава и процеса у оквиру описа савременог руског књижевног језика које уџбеник наговештава, уколико их има. Коначно, указаћемо на савремено стање универзитетске наставе фонетике руског језика у Србији и на оно што српској школи руске универзитетске фонетике данас недостаје.

Анализа и дискусија

Кошутећ, Радован. Граматика руског језика. I. Гласови. А. Општи део. (Књижевни изговор). Друго издање. Петроград: Штампарија Руске академије наука, 1919. (512 стр)

Уџбеник Радована Кошутећа штампан је на предлог председника Одсека за руски језик и књижевност Руске академије наука у Петрограду, А. А. Шахматова, што само за себе говори о значају и капиталности Кошутећеве *Фонетике*. Из самог назива уџбеника видимо да је реч о другом издању књиге: постојало је, наиме, и београдско издање књиге из 1914. године које је сачувано само у једном примерку. Ово издање било је краће од петроградског и на основу њега приређено је издање из 1969. године у редакцији Радована Лалића и уз помоћ Богдана Терзића (Терзић 2007: 78). Петроградска фонетика је прва књига *Граматике руског језика* под називом *Гласови*. Из назива видимо да се ради о делу „А”, који је аутор назвао *Општим делом*, а који се тиче књижевног изговора. У предговору Кошутећ пише како је у општем делу разрађен књижевни изговор, док је посебни део припремљен за штампу. У посебном делу „оцртане су поједине знатније појаве руске фонетике, разгледан је изближе развој руског акцента и одлике акцента реченичног, и изнесен је одношај руског језика према ст.-словенском и српком језику” (Кошутећ 1919: VII). Међутим, други, посебан део, никада није објављен (Живановић 1986: 124).

За *Фонетику* из 1919. Радован Кошутић написао је обиман предговор на тридесетак страна (Кошутић 1919: VII–XXXVIII) у коме излаже основна полазишта свог дела (о чему ће детаљније речи бити касније), као, на пример, ослањање на московски говор као основу књижевног изговора, дефинише његова основна обележја, бележећи изговор старијег и млађег поколења, како би се добила слика књижевног изговора „за сто година, од Пушкина до наших дана” (Кошутић 1919: IX). *Гласови* се састоје из два основна и два допунска дела: Основни делови су: 1. Слова и изговор (1–167) и 2. Акцент (168–253). Следи део Додаци (257–504), као и Исправке и допуне (505–510). На странама 510–512 наведена су остала дела Радована Кошутића (одељак Од истог писца).

У првом од два главна дела *Слова и изговор* издвајају се следећи већи делови: а) Буквица – Квантитет и акценат (1–5), б) слово *ы*, *ј* и *і* (несловно *и*) (5–7), в) Тврди и меки сугласници (7–17), г) Увек меки и увек тврди сугласници (17–20), д) Ближа правила за изговарање наглашених самогласника (21–28), њ) Ближа правила за изговарање ненаглашених самогласника (29–41), е) Ненаглашени самогласници у предлозима, свезама (свезе и речи за појачавање), и у речцама (41–61), ж) Слабљење јачине звучности код ненаглашених самогласника (62–66), з) Ближа правила за изговарање неких сугласника (67–75), и) Слова без гласовних вредности (75–81), ј) Изговор неких завршетака (81–92), к) Утицај тврдих завршетака на меке (92–119), л) Изговор двају једнаких, тзв. дугих сугласника (119–133), њ) Изговор сугласника, неједнаких по звучности (133–152), м) Изговор сугласника неједнаких по мекоћи (152–161), н) Неједначење сугласника, неједнаких по мекоћи (161–163), њ) Тврди сугласници пред и (163), о) Испадање и сажимање сугласника у неким сугласничким групама (164–166), п) Слова *θ* и *γ* (167). У другом од два главна дела *Акцент* издвајају се: а) Развој и сувремено стање руског акцента (стр.168–221), б) Место акценту у српском и руском (221–225), в) Енклиза и проклиза, г) Прелаз акцента на предлог, префикс и на речцу (228–237), Вежбања у читању (238–253). У одељку *Додаци* представљени су: а) Додатак ненаглашеним самогласницима (259–398), б) Додатак у изговарању неких облика (399–414), в) Додатак сугласницима (415–469), г) Још неколики додаци (469–479), као и Опши преглед (допуна додатака, 479–502).

Већ сам преглед структуре уџбеника много говори о детаљности и минутиозности фонетског описа, а о његовој вредности и значају сазнајемо из рада Богдана Терзића. У тренутку објављивања ова књига добила је похвалне оцене од највећих лингвиста оног времена: Мејеа, Поливаке, Јакобсона, Куљбакина, Решетара, Богатирјова, Дурново (Терзић 1986: 26–28). Како пише Б. Терзић – консултанти Радована Кошутића били су „А. А. Шахматов, Л. В. Шчерба, Д. Н. Ушаков, М. Г. Долопко, В. Н. Шчепкин, Н. С. Трубецкој, Н. Н.

Дурново, Ф. Ј. Корш, М. Н. Сперански и многи други. Несумњиво је да су и они индиректно допринели да Кошутевићеве *Гласове* постану оно што јесу: капитално, ауторитативно и незаобилазно дело у области руске фонетике и ортоепије” (Терзић 1986: 29).

Шта је *Гласове* Радована Кошутевића с правом довело у жижу научне јавности? Како пише Вера Борисенко-Свинарска, Кошутевићеве књиге су ушле у златни фонд описа руског књижевног језика почетка XX века. И не само то – оне су показале на који начин се фонетски материјал описује и тумачи (Борисенко-Свинарска 2007: 14). Радован Кошутевић први пружа синхронијски опис фонетике савременог руског језика, одваја га од дијахронијског описа, чега у тадашњој русистици није било, а о чему сведочи и он сам: „Руски књижевни изговор, т. ј. говор образоване Москве, којим се бави прва књига, није досад изучаван с онолико пажње, колико заслужује велики значај његов. Задубљени у прошлост руског језика или у његову дијалектологију, истакнути руски језичари, родом Московљани или ученици Московског универзитета, поклањали су мало времена говору овог великог града, а како је у неким приликама ипак требало писати о том говору, посла су се по каткад лаћали они који га нису знали” (Кошутевић 1919: VII–VIII).

Из претходног цитата јасна је и друга веома важна ствар, а то је узимање говора образоване Москве за основицу руског књижевног изговора. Кошутевић је исправно и далековидо дао курс руском књижевном изговору, издвојио је доминантне особине московског говора од периферних: „(...) најзад, све што је особина говора само једног дела образ. Московљана, а што се досад у науци приказивало као битна особина говора целе образ. Москве, требало је издвојити, а нешто и сасвим одбацити. Сав тај посао урађен је у овој књизи.” (Кошутевић 1919: IX).

Још једна веома важна новина која краси Кошутевићеве *Гласове* и антиципира развој руске ортоепије јесте употреба квалификатора који наговештавају будући развој ортоепске норме и гранање позитивне стране кодификације у правцу плурализма (представљено тек ортоепским речницима 80-их година XX века до наших дана): „Карактеришући досад споменуте појаве, ми смо често употребљавали речи ‘може’, ‘скоро’, ‘већином’, и т. д. То значи да ниједан од ових процеса није потпуно завршен, и да се у редовима млађих или сасвим младих људи може чути исти изговор као и у редовима старијих људи” (Кошутевић 1919: XI). Оно у чему Кошутевић није био далековид јесте судбина развоја руског неакцентованог вокализма после меких сугласника, односно „икања”. Икање је Кошутевић одбацио тада као некњижевни изговор, односно као жаргон базиран на великоруској подлози. Два су била разлога за то, како наводи: хармонију низања редукованих самоглас-

ника после тврђих и после меких која је аналошка¹ – икање нарушава; и друго, икање књижевни изговор помера на југ, „те га тако лишава оног средишног положаја који га чини копчом између југа и севера. Последњи разлог био је пресудан при елиминацији икања из књиж. изговора” (Кошутећ 1919: XV). Икање, које се чује у говору млађег поколења образованих Московљана, како пише Кошутећ, само је „прелаз од жаргонског икања ка књижевном изговору образоване Москве, и разлика између једног и другог била би поглавито у слогу пред наглашеним: старији говоре *c'ʲlɔ*, *ч'ʲсѣ*, а млађи – *c'e'ɫɔ*, *че'сѣ*. *e'* = *e* које нешто нагиње к *и*. Графика и сталожен говор старијег поколења (прва донекле, а друга поглавито) чине своје, и обична је појава да онај ко је дететом говорио *c'ʲlɔ*, *ч'ʲсѣ* (...) кад одрасте говори *c'e'ɫɔ*, *че'сѣ* (...), а у зрело доба *c'ʲlɔ*, *ч'ʲсѣ*” (Кошутећ 1919: XV– XVI). Иако исправно оцењује икање као жаргонски говор млађе генерације, Кошутећ не предвиђа нормативност икања у наредних неколико десетина година. Ово је једна од ретких тенденција развоја руског књижевног изговора чију будућност Кошутећ није предвидео.

Кошутећево дело базирано је на диференцијалном методу, како га сам Кошутећ назива, односно, на конфронтационом методу, и ово дело постаје, како истиче Р. Маројевић, прва конфронтациона фонетика руског језика у поређењу са српским (Маројевић 1986: 31). Кошутећ се конфронтационим начином излагања материје истиче и као врстан методичар-практичар. Сам пише о томе да методска страна посла није била лака, да је излажући материју у виду имао студента-почетника (Кошутећ 1919: XX). О томе да су минуциозни описи руског гласовног система и конфронтациони приступ били нови и да су ослободили изговор руског језика од утицаја рускословенског, сведочи и Наталија Радошевић: „Разрадом до танчина појединих гласова руског гласовног система и њихових веза Кошутећ је засновао методски поступак за усвајање аутентичног изговора. Упоредо с тим, констатовањем разлика у изговору према матерњем језику, ослободио је његов фонички облик од рускословенског интонационог утицаја, коначно прекинув славеносрпску изговорну традицију” (Радошевић 2007: 61).

1 „ (...) тако је постигнут потпун паралелизам с редукованим самогласницима задњег реда: место *o* и *a*, у слогу пред наглашеним, добило се *o*, а у осталим слоговима – редукован самогласник задњег или задњо-средњег реда – *o*; место *e* и *'a*, у слогу пред наглашеним, добило се *e*, а у осталим слоговима самогласник предњег реда – *'a*” (Кошутећ 1919: XIV– XV). Кошутећ наводи низ примера двосложних и тросложних речи на којима ову аналогију показује. Довољна су два примера тросложних речи *водовџ* (водовџ по старом правопису) и *середá* с редукованим гласовима у оба степена редукције после тврђих и после меких гласова да се ова аналогија покаже: *в'ɔd'ɔs* – *c'ʲp'ʲdá*.

Вера Борисенко Свинарска сјајно је приметила да је Кошутећ, без обзира на то што је књига писана пре правописне реформе, исправно дефинисао слоговни принцип руске ортографије. Кошутећ каже да сугласничка слова не носе информацију о тврдоћи и мекоћи, већ да нас о томе информишу самогласничка слова љ и њ која стоје после њих (Борисенко-Свинарска 2007: 16). Будући да је писана за Србе, у чијем гласовном систему нема палатализованих гласова каквих има у руском, Кошутећ потанко описује артикулацију меких гласова, како одлично примећује Борисенко-Свинарска (Борисенко-Свинарска 2007: 18), што је с методичког аспекта веома важно за наставу фонетике руског језика у српској говорној средини, а чији је Кошутећ пионер.

Још једну велику новину доносе Кошутећеве *Гласови*, а запажа Борисенко-Свинарска (Борисенко-Свинарска 2007: 15), а то је, да, захваљујући невероватном слуху, веома прецизно бележи и карактеристике разговорног стила („разговорная речь“) чије проучање је почело много касније – крајем 50-их, почетом 60-их година XX века, када је била могућа фиксација говорног језика. Када је реч о изговору неакцентованих самогласника, на пример, у одељку ж) Слабљење јачине и звучности код ненаглашених самогласника, поделањак *Потпуно слабљење и губљење редукованих самогласника*, Кошутећ дефинише услове могућег потпуног слабљења и губљења: „У првом слогу иза наглашеног, ^в или ^б може се каткад сасвим изгубити у брзом говору“ (Кошутећ 1919: 65).

Радошевић, Наталија. Руски књижевни језик. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1965. (179 стр)

Уџбеник Наталије Радошевић има два издања. Прво издање је из 1958. године, док је друго издање, које представља предмет анализе, из 1965. године. Разлика у односу на прво издање јесте у томе што друго издање садржи одељак о „упоредно-типолошком проучавању језика, са посебним освртом на типолошке карактеристике руског и српскохрватског гласовног система са фонолошког и фоничког становишта“ (Терзић 2007: 88).

Књига Наталије Радошевић имала је изразито уџбеничку намену. Фонетика заузима први одељак овог уџбеника који се састоји из два дела: после Предговора и Увода (3–5) следи део I: Фонетика савременог књижевног језика (7–114) и део II: Непроменљиве речи (115–176). Чињеница да су у другом делу књиге представљене непроменљиве врсте речи заједно с фонетиком у првом њеном делу прилично је необична, како је приметио Предраг Пипер (Пипер 2003: 509). Први део, посвећен фонетици, садржи три одељка: Фонетика савременог руског књижевног језика (Гласовни систем и правопис),

7–53; Поређење руског језика са српскохрватским у светлу савремене лингвистике (54–77) и Осврт на развитак руског гласовног система, (78–114). Како видимо већ из саме структуре, иако се први део назива Фонетиком савременог руског књижевног језика, само су два одељка у њему посвећена синхронијском опису: један је описни, а други конфронтациони. Заједно они обухватају седамдесетак страна. Историјским описом развоја руског гласовног система аутор иде корак уназад у односу на Кошутећеве *Гласове*, одступајући од синхронијског принципа описа руског књижевног изговора.

Наталија Радошевић наставља да негује Кошутећев конфронтациони приступ, поредећи руски и српски језик доследно, почев од фонетског описа гласова руског језика, преко правописа, па све до интонације. На неколико места посвећених синхронијском опису фонетике руског језика Наталија Радошевић у поднаслову Методске напомене даје допунска објашњења која, базирана на разликама између двају језика, помажу усвајању руског језика говорницима чији је матерњи језик српски, указујући на типичне грешке које праве говорници српског и објашњавајући узроке ових грешака: „Покушавајући да изговоре мек сугласник, они не подесе да за то потребни артикулациони покрети буду истовремени са основном артикулацијом. Због тога уместо мекоће сугласника ови покрети, у појачаном облику, дају засебан глас *ј*; бјелаја (бѣлая), (...)” (Радошевић 1965: 19). И у Кошутећевим гласовима се помиње ова непрецизност у изговору, коју, како Кошутећ пише, треба допустити, јер она представља прелазну варијанту ка аутентичном изговору (Кошутећ 1919: 15–16). Међутим, Кошутећ не описује посебне поступке за превазилажење ових грешака, као што то даље чини Радошевић, која саветује да „почетник, који не може да усвоји меке сугласнике по слуху боље нека изговара после меког сугласника слабо *и* које ће се постепено редуцирати” (Радошевић 1965: 20). Радошевић у оквиру Методских напомена за усвајање меких гласова, у делу у ком тематизује разлике руског и српског језика, помиње и синтагму „артикулациона база”: „Борећи се укореењеним говорним навикама, стеченим у детињству, треба тежити томе да се из основа промени карактер артикулационе базе” (Радошевић 1965: 68).

Највећи допринос Наталије Радошевић огледа се у томе што је учила и описала разлике у изражавању упитности у двама језика. У пододељку *Општа карактеристика руског књижевног језика у поређењу са српскохрватским*, Радошевић даје веома тачно поређење двају језика у изражавању упитности. Она наводи да се најједноставнији облик руске упитне реченице од исказне разликује само интонацијом, а један од примера који наводи је *Он приехал вчера?*, док у српскохрватском језику имамо на овом месту помоћни глагол с речцом *ли*, односно речце *да ли* и помоћни глагол (*Да ли је допутовао јуче?*). Наталија Радошевић исправно оцењује да је разлика између двају је-

зика условљена њиховом структуром, да одсуство помоћног глагола у руском језику повлачи низ неподударности и да је „отуда разлика у конструкцијама руске и српскохрватске упитне и одричне реченице” (Радошевић 1965: 58). У литератури Радошевић наводи *Практичну фонетику и интонацију руског језика* Ј. Бризгунове, објављену 1963. Бризгунова је описала артикулациону базу руског језика и представила интонацију руског језика различитих комуникативних типова исказа. Теорију интонационих конструкција још није била осмислила. Иако интонација руских исказа различитих комуникативних типова није представљена у мери у којој је могла бити према поменутој књизи Бризгунове, рекли бисмо да је Н. Радошевић уочила и пренела најкрупнију разлику двају језика: изражавање упитности различитим средствима, као и специфично кретање мелодијског тона у руском језику приликом изражавања упитности без упитне речи, за које даје и низ вежби. Ово бисмо оценили као новину и највећи допринос овог уџбеника.

Јазић, Ђорђе. Основи фонетике руског језика. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1966. (134 стр)

Како пише Богдан Терзић, „и уџбеник проф. Ђ. Јазића представља по својој концепцији и методологији настављање кошутићевске традиције” (Терзић 1986: 88). Уџбеник је настао на основу кандидатске дисертације Ђорђа Јазића, у којој су представљени резултати самосталних, експерименталних истраживањима (махом артикулационих). Доследно је спроведена конфронтациона анализа руског и српског гласовног система с примерима који су пропраћени рендгенским снимцима, палатограмима, фотографијама усана. Јазић је дао „напоредну анализу само оних гласова који се у два језика разликују, а имао је намеру да у новом издању да комплетну анализу свих гласова руског и српскохрватског гласовног система у свим његовим реализацијама”, у чему га је омела смрт (Терзић 1986: 89).

Већ у предговору (1–2) Јазић истиче да се приликом поређења фонетских система и појединих гласова руског и српскохрватског језика користио, осим „литературом на српскохрватском, руском и другим језицима, резултатима властитих експерименталних испитивања и проверавања података из литературе које [је обавио] у одговарајућим научним установама у Београду, Загребу и Лењинграду” (Јазић 1966: 1). Следи Увод (3–6) у ком Јазић пише о Словима и гласовима и Фонетској транскрипцији, затим долази одељак Класификација гласова (7–17), па Изговор гласова (18–83). У овом одељку представљени су Изговор наглашених и ненаглашених самогласника, Изговор сугласника, Гласовне промене код сугласника, Изговор појединих сугласнич-

ких група, Гласовне појаве на граници двеју речи, Изговор гласова у наставцима граматичких облика, Фонетски хомоними, Изговор гласова у речима страног порекла. Следи одељак Појам о фонеми (84–90), Руски гласовни систем према српскохрватском у компаративном погледу (91–92), Акцент и дужина вокала у српскохрватском и руском језику (93–95), Принципи руског правописа (96–97), као и Текстови за вежбе у читању (98–115). У оквиру Текстова за вежбе у читању у веома кратком пододељку се представља Интонација (100–101). Кратко је представљана интонација обавештајних, упитних (питање без упитне речи) и узвичних исказа, претходно су, у склопу напомена уз текстове за читање објашњени принципи обележавања пауза. Интонација је представљена кратко у функцији читања текстова.

По први (а и последњи) пут су у уџбенику фонетике руског језика у Србији представљени резултати ауторових експерименталних истраживања и веома доследно је спроведена конфронтациона анализа гласовних система руског и српског језика, како је Радмило Маројевић правилно оценио да „у области конфронтационе фонетике руског и српскохрватског језика највећи значај има кандидатска дисертација Ђорђа Јазића, која је послужила као основа за истоимени универзитетски уџбеник” (Маројевић 1986: 35).

Кошутић, Радован. Граматика руског језика I. Гласови. (у ред. Радована Лалића). Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке републике Србије, 1969. (232 стр)

Ова књига коју је приредио Радован Лалић прештампана је с првог, београдског издања књиге из 1914. „на основу једног случајно сачуваног отиска који се нашао код Кошутевог ученика и касније сарадника проф. др Петра Ђорђића. Нажалост, ни тај оригинални отисак сада више не постоји” (Терзић 2007: 78).

Како у предговору пише Радован Лалић, београдска **Фонетика** намењена је школи, док је петроградско издање, пре свега, научно дело (Лалић 1969: 6). Професор Лалић упућује и на модификације које су морале бити унете у ауторов текст због реформе руског правописа 1917–1918. године. Поред модификација које су последица правописних реформи, дошло је и до модификација у погледу терминологије. Уместо „јасни” сугласници употребљава се термин „звучни”, уместо „трвеник” – струјни, који су уобичајени у време издавања књиге, а и данас. Међутим, термин „мукли” (беззвучни), ипак је остављен (Лалић 1969: 7).

Београдска *Фонетика* Радована Кошутића има 4 дела: 1. Слова и изговор (9–89) с одељцима а) Азбука и квантитет, б) Тврди и меки сугласници, в) Увек меки и увек тврди сугласници, г) Ближа правила за изговарање наглашених самогласника, д) Ближа правила за изговарање ненаглашених самогласника, њ) Ближа правила за изговарање неких сугласника, е) Слова без гласовне вредности, ж) Изговор неких завршетака, з) Утицај тврдих завршетака на меке, и) Изговор сугласника неједнаких по звучности, ј) Изговор сугласника неједнаких по мекоћи, к) Слова θ и ν ; 2. Акценат (90–104), с одељцима Руски акценат, Српски акценат према руском, Атоне, Прелаз акцента на предлог, Важност акцента, Вежбања у читању; 3. Самогласници (105–122) с одељцима а) Подела самогласника, б) Замена полугласова, в) Старинско Ћ, г) Прелаз e у $\ddot{e}$, д) Промене гласова $ы$ и $и$, њ) Скраћивање и отпадање самогласника; 4. Сугласници и њихове промене (123–188) с одељцима а) Подела, б) Умекшавање сугласника, в) Испадање и отпадање сугласника, г) Неколико поређења. Додаци (ненаглашеним самогласницима и сугласницима) су описани на странама 189–227.

Како пише Богдан Терзић, „Кошутићева фонетика је истовремено и дескриптивна, и конфронтациона, и нормативна. Она је и прегледно синхрона и адекватно дијахрона. (...) У дескрипцији синхронија није статична, већ динамична, а присутни су и елементи прогнозирања (...). Изговорну норму карактерише Матезиусова ‘еластична стабилност’, она је код Коштућа како дескриптивна, тако и прескриптивна” (Терзић 2007: 87). Београдско издање садржи историјски део, док је у петроградском издању историјски део остављен за другу књигу која није изашла (Јалић 1969: 6).

Терзић, Александар. Фонетика руског језика у поређењу са српским. Београд: Славистичко друштво Србије, 2003. (284 стр)

После уџбеника Ђорђа Јазића објављеног 1966. (прво издање) па све до 2003. године није било новог уџбеника руске фонетике у српској универзитетској средини (уколико изузмемо Кошутићеву *Фонетику* из 1969, која представља прилагођено прво, београдско издање из 1914. године). Потребе за новим уџбеником фонетике који би обухватио, описао и представио развој руске фонетике до краја XX века у српској средини биле су све изразитије. Ову празнину у српској универзитетској фонетици попунио је управо уџбеник Александра Терзића, који, како пише Предраг Пипер, има и особине и монографије, а и уџбеника: „Исцрпношћу и обухватношћу предмета та књига би ишла у монографије, а наменом истакнутом у предговору, одсуством прегледа литературе и напомена испод текста, селективношћу литера-

туре на крају рада (...) као и показаним смислом за обраду градива (...) Терзићева фонетика ће бити широко коришћен уџбеник (Пипер 2003: 509–510).

Можемо рећи и да је ово први савремени уџбеник руске фонетике у српској средини: савремен у фонетским појавама које описује, терминологијом коју користи, као и литературом коју обухвата.

Уџбеник Александра Терзића обухвата следеће делове: Предмет фонетике (9–11), Аспекти изучавања говорних гласова (11–26), Артикулација гласова (26–30) у оквиру ког се дају и знаци фонетске транскрипције, Фонолошки аспект изучавања гласова (31–42), Гласовни систем руског језика (43–46), Сугласници (Консонанти) (47–78) у оквиру ког се дају класификације гласова, али и артикулација појединих сугласника у поређењу са српским, следе Самогласници (79–92), Слог (93–98), Акценат речи (99–118), Интонација (119–148), Ортоепија (149–156), Позиционе алтернације (смене) самогласника (157–198) у ком се обрађује акомодација вокала, замена самогласника [и] самогласником [ы], неакцентовани самогласници, неакцентовани самогласници у предлозима, речцама и везницима; следе Позиционе алтернације (смене) сугласника (197–246), Изговор гласова у неким граматичким облицима према старомосковској и савременој ортоепији (247–255), Фонетски подсистем руског језика (256–266), Изговор имена и имена по оцу (267–273).

Оцењујући *Фонетику руског језика* Александра Терзића Предраг Пипер наводи да су главне одлике уџбеника – његова изразита описна природа: описивањем великог броја фонетских појединости Терзић следи главну врлину Кошутићевих гласова. Затим, њена обухватност, чиме значај Терзићеве фонетике превазилази оквире српске русистике, и, на крају, поређење руског језика са српским, у ком се Терзић, ослања, махом на разлике (Пипер 2003: 510).

Имајући у виду досадашње уџбенике фонетике руског језика у српској средини и развој фонетике у Русији, додали бисмо да велики значај и велика вредност уџбеника Александра Терзића јесте у томе што је у делу Интонација представио теорију интонационих конструкција Јелене Бризгунове, која је у литератури руског језика као страног присутна од почетка седамдесетих година XX века. Ова теорија постаје фундаментална теорија руске интонације и као таква представљена је у Академијиној граматици из 1980. године (*Русская грамматика* 1980), што говори о њеном значају и важности да и српска универзитетска средина буде с њом упозната. И за то је заслужан управо Александар Терзић. За разумевање теорије интонационих конструкција неопходно је упознавање с интонационом терминологијом, с којом читаоца аутор упознаје поступно: фонетска синтагма, синтагматски акценат, интонационе паузе, рашчлањивање² реченице-исказа на фонетске синтагме.

2 Термин *сегментација* је уобичајенији у српској фонетској литератури.

Затим се подробно описују све интонационе конструкције, успешно пореди кретање мелодијског тона у руским исказима са кретањем мелодијског тона у исказима српског језика.

Гинић, Јелена. Фонетика руског језика. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2022. (245 стр)

Последњи у низу је наш уџбеник *Фонетика руског језика*, који је, слободно можемо рећи, настао на српској школи универзитетске русистике. Описни је, као и сви претходни уџбеници, негује конфронтациони приступ, односно, више чак и контрастивни приступ, као и уџбеник А. Терзића, будући да више указује на разлике између два језика и у гласовном систему, и код интонационих конструкција руског језика.

Уџбеник се састоји из следећих делова: Увод (13–21) у ком се говори о писаном и усменом језику, као и о дисциплинама фонетике; следи део Супстанционална сегментна фонетика. Гласови руског језика (22–101) у ком се дају класификација сугласника и самогласника, као и опис сугласника и самогласника у јакој позицији уз поређење са српским језиком; у делу Фонетска транскрипција (102–118) уводе се знаци фонетске транскрипције, обрађује се редуција вокала; следи део Лингвистичка фонетика (Фонологија) (119–138) у ком се кратко говори о Бодуену де Куртенеу, теорији Прашког лингвистичког кружока и коначно, о Московској фонолошкој школи и њеним фонолошким становиштима; у делу Алтернације гласова (139–182) представљене су алтернације звучних и беззвучних гласова, тврдих и меких и сл. Осим фонолошки, алтернације се посматрају и у ортоепском кључу (тамо где је могуће више начина изговора). Следи део Изговор граматичких облика (183–189), као и део Супстанционална супрасегментна фонетика (190–230) у ком је представљен руски акценат, као и руска интонација. Уџбеник се завршава кратким делом Артикулациона база руског језика (231–233).

Новина у односу на претходни савремени уџбеник фонетике, осим, наравно, у терминологији, која прати новију руску фонетску уџбеничку литературу (Князев, Пожарицкаја 2011, Касаткин 2014), огледа се и у томе што се на друкчији начин описује природа руског лексичког акцента (он се не дефинише као динамички, већ као квантитативно-квалитативни), за шта се наводи аргументација према руској фонетској литератури. Затим, посебно се издваја поглавље Артикулациона база руског језика, чија је дефиниција допуњена у односу на примарну код Бризгунове и Књазева и Пожарицке (Брызгунова 1963: 13, Князев, Пожарицкаја 2011: 189) и која је упоређена са српском у оквирима конфронтационог приступа, указано је на сличности, као и на разлике. И, коначно, термин ортоепија не посматра се више у значењу „руски књижевни изговор”, већ као варијантни изговор: „Ортоепија проучава и

квалификује варијанте изговора речи и морфосинтаксичких речи, које се реализују у истој позицији” (Касаткин 2007: 345). Исти облици, исте гласовне групе, могу се изговорити двојако или тројако (а некада и на више од три начина), тако да је сваки од ових могућих начина изговора прихватљив, односно припада позитивној страни кодификације. Ортоепија, као једна од грана фонетике, дефинисана је у уџбенику према Касаткину: Фонетика у ширем смислу подразумева фонетику у ужем смислу, чија је основна јединица глас, фонологију, чија је основна јединица фонема, и ортоемију – чија је основна јединица ортоепема (Касаткин 2011: 32). Иако у самом уџбенику ортоепија не заузима посебан одељак, за разлику од фонетике у ужем смислу (супстанционалне фонетике) и фонологије, она се, ипак, обрађује у савременом значењу. У одељку посвећеном алтернацијама гласова, у случајевима у којима има више позитивно квалификованих начина изговора, издваја се ортоепема и фонетске чињенице се тумаче и из угла ортоепије.

Закључна разматрања

По свом значају и капиталности ниједан од уџбеника које смо анализирали не може се поредити с уџбеником Радована Кошутића из 1919. године (Петроградска фонетика). Можемо бити поносни на чињеницу да је први научни опис руске фонетике, дело које је показало како се презентује, описује и тумачи фонетски материјал, написао Србин, професор Универзитета у Београду, Радован Кошутић, и то на свом матерњем, српском језику, на ком га је објавила Руска академија наука. Петроградска фонетика пионирско је дело из многих разлога. Навешћемо само најважније: одвојен је синхронијски од дијахронијског описа фонетских чињеница по први пут; узимањем говора образоване Москве за основицу руског књижевног изговора Кошутић је исправно и далековидо указао на будући развој руског књижевног изговора; Петроградска фонетика прва је конфронтациона фонетика руског језика у поређењу са српским, она је дала курс свим наредним уџбеницима фонетике руског језика у Србији; Кошутић је веома прецизно бележио и карактеристике разговорног стила много пре него што је он и дефинисан; коначно, Кошутић је користио квалификаторе којима је наговестио будући развој ортоепије савременог руског језика, као и гранање позитивне стране кодификације у правцу варијантности и плурализма.

На све наредне универзитетске уџбенике фонетике Петроградска фонетика имала је огроман утицај: сви су они доминантно описни, сви су конфронтациони. Највећи допринос уџбеника Наталије Радошевић огледа се у томе што је учила и описала разлике у изражавању упитности у два језика, исправно оценила да је разлика између два језика условљена њиховом структуром, да одсуство помоћног глагола у руском језику повлачи низ неподудар-

ности. Новина у уџбенику Ђорђа Јазића у односу на претходне уџбенике, који су се ослањали пре свега на веома тачне перцептивне описе фонетског материјала, огледа се у томе што су у њему представљени резултати ауторових експерименталних истраживања (махом артикулационих) и веома доследно је, на основу њих, спроведена конфронтациона анализа гласовних система руског и српског језика. Уџбеник Александра Терзића представља први, можемо рећи, савремени, у великој мери и данас актуелан уџбеник фонетике руског језика у српској универзитетској средини. Његов највећи допринос огледа се у томе што је у српској универзитетској средини представљена теорија интонационих конструкција Јелене Бризгунове. Поред презентације ове теорије, Терзић успешно пореди кретање мелодијског тона руског језика са кретањем мелодијског тона у исказима српског језика. Коначно, новина у нашем уџбенику у односу на уџбеник А. Терзића огледа се и у томе што се на друкчији начин описује природа руског лексичког акцента (он се не дефинише као динамички, већ као квантитативно-квалитативни), за шта се наводи аргументација према руској фонетској литератури; у посебно поглавље издваја се артикулациона база руског језика, набрајају се њене особине, наводе се сличности и разлике у односу на српску артикулациону базу; термин ортоеџија добија значење „варијантни изговор”, какво има у савременој руској фонетској литеартури. Сумирајући анализу уџбеника руске фонетике на универзитетима у Србији можемо закључити да се српска универзитетска фонетика држи курса на који ју је усмерио Радован Кошутић својом Петроградском фонетиком: уџбеници су описни, конфронтациони, обухватни, у њима се узима у обзир савремена руска фонетска литература периода у ком су писани. Кошутићев уџбеник базиран је на московском књижевном изговору и допринео је формирању и развоју Московске фонолошке школе. Сви потоњи уџбеници, осим уџбеника Ђорђа Јазића, писани су у кључу Московске фонолошке школе. Оно што универзитетској фонетској русистици недостаје данас јесте ослањање на сопствена артикулациона, акустичка и перцептивна истраживања. Надамо се да ће наредне генерације русиста ову празнину попунити.

Цитирана литература

- Борисенко-Свинарскаја, Вера В. «Вклад Радована Кошутича в развитие московской фонологической школы». Славистика XI, 2007: 13–19.
- [Borisenko-Svinarskaia, Vera V. «Vklad Radovana Koshuticha v razvitie moskovskoi fonologicheskoi shkoly». Slavistika XI, 2007: 13–19]
- Брызгунова, Елена А. Практическая фонетика и интонация русского языка. Москва: Издательство Московского университета, 1963.
- [Bryzgunova, Elena A. Prakticheskaia fonetika i intonatsiia russkogo iazyka. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1963]

- Живановић, Ђорђе. „Сто година Одсека за славистику”. [У:] П. Буњак (ур.) Сто година славистике у Србији. Зборник реферата издат 30 година касније. Београд: Славистичко друштво Србије, 2007, 21–29.
- [Živanović, Đorđe. „Sto godina Odseka za slavistiku”. [U:] P. Bunjak (ur.) Sto godina slavistike u Srbiji. Zbornik referata izdat 30 godina kasnije. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2007, 21–29]
- Касаткин, Леонид Л. «Заметки по русской орфоэпии». [В:] Р. Ф. Касаткина (отв. ред.) Проблемы фонетики V. Москва: Наука, 2007, 344–366.
- [Kasatkin, Leonid L. «Zametki po rusškoj orfoèpii». [V]: R. F. Kasatkina (otv. red.) Problemy fonetiki V. Moskva: Nauka, 2007, 344–366]
- Касаткин, Леонид Л. «Орфоэпема как основная единица орфоэпии». Вопросы языкознания 2, 2011: 31–38.
- [Kasatkin, Leonid L. «Orfoèpema kak osnovnaia ediniŭsa orfoèpii». Voprosy iazykozna-niâ 2, 2011: 31–38]
- Касаткин, Леонид Л. Современный русский язык. Фонетика. Москва: Издательский центр «Академия», 2014.
- [Kasatkin, Leonid. L. Sovremennyj russkij âzyk. Fonetika. Moskva: Izdatel'skij centr «Akademiâ», 2014]
- Князев, Сергей В., Софья К. Пожарицкая. Современный русский литературный язык. Фонетика, графика, орфография, орфоэпия. Москва: Академический Проект, Гаудеамус, 2011.
- [Knâzev, Sergej V., Sof'â K. Požarickaâ. Sovremennyj russkij literaturnyj âzyk. Fonetika, grafika, orfografiâ, orfoèpiâ. Moskva: Akademičeskij Proekt, Gaudeamus, 2011]
- Лалић, Радован. „О Фонетици руског језика Радована Кошутића. Предговор”. [У:] Р. Лалић (ур.) Радован Кошутић, Граматика руског језика. Гласови. Београд: Завод за издавање уџбеника СРС, 1969: 5–8.
- [Lalić, Radovan. „O Fonetici ruskog jezika Radovana Košutića. Predgovor”. [U:] R. Lalić (ur.) Radovan Košutić, Gramatika ruskog jezika. Glasovi. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS, 1969: 5–8]
- Маројевић, Радмило. „Радован Кошутић и развој југословенске лингвистичке русистике”. [У:] Р. Маројевић (ур.) Славистички зборник. Књига I. Радован Кошутић и развој југословенске славистике. Београд: Савез славистичких друштава СР Србије, 1986, 31–46.
- [Marojević, Radmilo. „Radovan Košutić i razvoj jugoslovenske lingvističke rusistike”. [U:] R. Marojević (ur.) Slavistički zbornik. Knjiga I. Radovan Košutić i razvoj jugoslovenske slavistike. Beograd: Savez slavističkih društava SR Srbije, 1986, 31–46]
- Пипер, Предраг. „Александар Терзић. Фонетика руског језика у поређењу са српским”. Славистика VII, 2003: 509–512.
- [Piper, Predrag. „Aleksandar Terzić. Fonetika ruskog jezika u poređenju sa srpskim”. Slavistika VII, 2003: 509–512]

- Радосевић, Наталија. „Место Кошутине школе у развоју српске славистике”. [У:] П. Буњак (ур.) Сто година славистике у Србији. Зборник реферата издат 30 година касније. Београд: Славистичко друштво Србије, 2007, 59–66.
- [Radošević, Natalija. „Mesto Košutićeve škole u razvoju srpske slavistike”. [U:] P. Bunjak (ur.) Sto godina slavistike u Srbiji. Zbornik referata izdat 30 godina kasnije. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2007, 59–66]
- Русская грамматика: Русская грамматика. Том I. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Москва: Наука, 1980.
- [Russkaâ grammatika: Russkaâ grammatika. Tom I. Fonetika. Fonologijâ. Udarenie. Intonaciâ. Slovoobrazovanie. Morfologijâ. Moskva: Nauka, 1980]
- Терзић, Богдан. „Савременици о Кошутину као русисти”. [У:] Р. Маројевић (ур.) Славистички зборник. Књига I. Радован Кошутин и развој југословенске славистике. Београд: Савез славистичких друштава СР Србије, 1986, 21–30.
- [Terzić, Bogdan. „Savremenici o Košutiću kao rusisti”. [U:] R. Marojević (ur.) Slavistički zbornik. Knjiga I. Radovan Košutić i razvoj jugoslovenske slavistike. Beograd: Savez slavističkih društava SR Srbije, 1986, 21–30]
- Терзић, Богдан. „Конфронтациона проучавања руског и српскохрватског језика на Одсеку за славистику. Општи део. Фонетика”. [У:] П. Буњак (ур.) Сто година славистике у Србији. Зборник реферата издат 30 година касније. Београд: Славистичко друштво Србије, 2007, 73–89.
- [Terzić, Bogdan. „Konfrontaciona proučavanja ruskog i srpskohrvatskog jezika na Odseku za slavistiku. Opšti deo. Fonetika”. [U:] P. Bunjak (ur.) Sto godina slavistike u Srbiji. Zbornik referata izdat 30 godina kasnije. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2007, 73–89]

Извори

- Гинић, Јелена. Фонетика руског језика. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2022.
- [Ginić, Jelena. Fonetika ruskog jezika. Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 2022]
- Јазин, Ђорђе. Основи фонетике руског језика. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1966.
- [Jazić, Đorđe. Osnovi fonetike ruskog jezika. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1966]
- Кошутин, Радован. Граматика руског језика. I. Гласови. А. Општи део. (Књижевни изговор). Петроград: Штампарија Руске академије наука, 1919.
- [Košutić, Radovan. Gramatika ruskog jezika. I. Glasovi. A. Opšti deo. (Književni izgovor). Petrograd: Štamparija Ruske akademije nauka, 1919]
- Кошутин, Радован. Граматика руског језика I. Гласови. (у ред. Радована Јалића). Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке републике Србије, 1969.
- [Košutić, Radovan. Gramatika ruskog jezika I. Glasovi. (u red. Radovana Lalića). Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, 1969]

Радошевић, Наталија. Руски књижевни језик. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1965.

[Radošević, Natalija. Ruski književni jezik. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1965]

Терзић, Александар. Фонетика руског језика у поређењу са српским. Београд: Славистичко друштво Србије, 2003.

[Terzić, Aleksandar. Fonetika ruskog jezika u poređenju sa srpskim. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2003]

СТО ЛЕТ ВУЗОВСКОГО ПРЕПОДАВАНИЯ ФОНЕТИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА В СЕРБИИ

Резюме

В данном докладе мы проанализировали шесть учебников фонетики русского языка, написанных в сербской университетской среде: первый учебник был опубликован в Санкт-Петербурге в 1919 г., последний – в Белграде в 2022 г. В докладе мы указали на новое и новаторское в каждом из учебников, и оценили их важность. Учебник Радована Кошутича 1919 года (Петроградская фонетика), несомненно, самый важный. Его значение огромно не только для сербской, но и для русской языковой среды. В этом учебнике с подробным описанием современного русского произношения первой половины XX века Кошутич, прежде всего, разработал модель изложения, описания и интерпретации фонетической материи, относящейся к современному русскому языку, отделив синхроническое описание от диахронического. Кошутич описал московское литературное произношение как основу русского литературного произношения. В своем учебнике Кошутич прогнозирует появление контрастивного анализа, описание разговорного стиля, будущую вариантность нормы (включая ее плюрализм) через описание произношения младшего и старшего поколений. Книга Радована Кошутича остается капитальным произведением русской фонетики первой половины XX века. Все будущие учебники фонетики русского языка в сербской среде имеют описательный и конфронтационный характер, по примеру Кошутича, и, хотя ни один из них не имеет такого значения, каждый из них передает современное состояние русской фонетики в сербской университетской среде, сравнивая фонетический материал русского с сербским языком. В своем учебнике Наталия Радошевич очень удачно сравнивает вопросительные высказывания в русском и сербском языках, указывая на отсутствие в русском языке вспомогательного глагола как на причину разного выражения вопросительности в двух языках (в русском без вопросительного слова, в сербском с вопросительным словом). По результатам собственного экспериментального исследования Джордже Язич сравнивает системы звуков русского и сербского языков, указывая на их различия. Александр Терзич знакомит студентов-русистов с теорией интонационных конструкций Елены Брызгуновой, сравнивая движение мелодического тона во всех типах высказываний в русском и сербском языках. И, наконец, в нашем учебнике лексическое ударение в русском языке описывается как количественно-качественное, в отличие от описания лексического ударения как динамического в учебнике А. Терзича, выделяется особая часть, посвященная русской артикуляционной базе, перечисляются сходства с сербской артикуляционной базой и отличия от неё. Термин орфоэпия трактуется в соответствии с современным состоянием фонетики русского языка, иначе, чем в предыдущих учебниках: под орфоэпией подразумевается вариантное произношение орфоэпем.

Ключевые слова: вузовское преподавание, фонетика, сербская языковая среда, учебник, Радован Кошутич, Наталия Радошевич, Джордже Язич, Александр Терзич, Елена Гинич